

Azerbaycan Sinema Dilinde Doğru Telaffuz Normları

Fizuli Mustafayev*

ORCID:0000-0003-0287-3932

Öz

Sinema dilinin kural olarak, doğru telaffuz normları denetiminde olması, onun sınavından geçmesi doğaldır. Çünkü orfoepiya yazı dilinin sözlü kolunu genel normlara dayanarak oluşturan, başka bir deyişle, fonetik olarak diksyon ve hitabete dayalı normları yansıtan telaffuz kurallarının sistematik bütünüdür. Günümüzde dünya halkları ile sosyal ekonomik, kültürel ve manevi ilişkilerin sonucunda dilimize yeni kelimeler girmiştir. Bu kelimeler genellikle ilk kez televizyonda telaffuz ediliyor ve ayrıca film sanatçılarının diline de aktarılır. Sinema dilinde yer yer telaffuz açısından önemli ses olayları ile karşılaşırız. Bu olaylara sertleşme, nazallaşma, diftonglaşma ve yumşama-düzleşme hallerini vb. örnek verebiliriz. Bu kural dilimizin özü olan bir olay olduğu için ona uymak herkesin görevi olduğu gibi, sanatçının da bu kurala uyması gerekiyor. Oysa pratikte bazen tamamen zıt bir durumla karşılaşırız. Şöyle ki sanatçılarımız birçok durumda Rus telaffuzunu taklit ederek aynı sesleri ince telaffuz ediyorlar. Böylece telaffuz ve diksyon hatası yaparlar. Yaptığımız bu çalışmada Azerbaycan sinemasında oyuncular tarafından yapılan telaffuz hatalarını belirlemek, bu hataların nedenlerini bulmak ve incelemektir. Araştırma yapıldığında analitik yaklaşımla betimlemeli dilbilgisi yöntemi kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dil normları, telaffuz kuralları, sinemada konuşma, yönetmenlik sanatı, senaryo, oyuncu, montaj, kurgu.

Gönderme Tarihi:19/05/2020

Kabul Tarihi:22/06/2020

* Doç. Dr. Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Nesimi adına Dilbilim Enstitüsü Uygulamalı Dilbilim Bölümü, E-Mail: mustafayev.fizuli8@gmail.com,

Correct Pronunciation Norms in Azerbaijani Cinema

Fizuli Mustafayev

ORCID:0000-0003-0287-3932

Abstarct

As a rule of cinematic language, the correct pronunciation is the norm in control, it is natural to pass his exams. Because orthoepy is the systematic whole of the rules of pronunciation which form the oral branch of written language based on general norms, in other words, which reflects phonetically dictation and addressing norms. Today, the peoples of the world social economic, cultural and spiritual relationship as a result of our language has entered new words. These words are usually pronounced for the first time on television and also transferred into the language of film artists. We are faced with an important event in terms of audio pronunciations places in cinematic language. These events include hardening, nasalization, diftonging and softening-flattening, and b. In practice, however, we sometimes encounter a completely opposite situation. We have to determine pronunciation mistakes made by players in the Azerbaijan cinema in this study are to find and examine the causes of these errors. Grammar must describe the analytic approach method is used when research.

Keywords: language norms, rules of pronunciation, speech in cinema, directing art, script, actor, montage, fiction.

Received Date: 19/05/2020

Accepted Date: 22/06/2020

Нормы Правильного Произношения В Азербайджанском Кинематографическом Языке

Резюме

Как правило, в кинематографическом языке правильное произношение является нормой контроля, это естественно. Поскольку орфоэпия является совокупность правил устной речи, закреплённых в литературном языке, которые образуют ротовую ветвь письменности на основе общих норм, как сказано, это систематический сборник правил произношения. Сегодня у народов мира социально-экономические, культурные и духовные отношения, в результате в наш языка вошли новые слова. Эти слова обычно произносятся впервые по телевидению, а также произносятся на языке кинематографистов. Мы столкнулись с важным событием с точки зрения места произношения звука в кинематографическом языке. Эти события включают закаливание, назализацию, изменение диаметра и смягчение-сплющивание, и т.д. Поскольку это правило является событием, которое является сущностью нашего языка, так как каждый обязан повиноваться ему, актер также должен соблюдать эти правила. На практике, однако, мы иногда сталкиваемся с совершенно противоположной ситуацией. Мы должны определить ошибки произношения допущенные актерами, в этом исследовании чтобы найти и изучить причины этих ошибок. Грамматика должна описывать метод аналитического подхода который используется при исследовании.

Ключевые слова: языковые нормы, правила произношения, речь в кино, режиссерское искусство, сценарий, актер, монтаж, художественная литература

Получено: 19/05/2020

Принято: 22/06/2020

Giriş

Söz halk dilinde farklı kullanılsa da, edebi dilde, genelde, bir biçimde kullanılmakta, telaffuz edilmekte ve yazılmaktadır. Sözün edebi dildeki telaffuz biçimine orfoepik veya doğru telaffuz normu denir. Yunanca'da orfoepi “doğru konuşma” demektir. Ancak, terimin kendisinin iki anlamı olduğu not edilmelidir. Bunlardan ilki, aralarında telaffuz edilen ve batıl inançları olan dilin normlarıdır. İkinci anlamı ise, sözlü konuşmanın temel kurallarını inceleyen dilbilimin bölümlerinden biri olmasıdır. Edebi dilin kalitesi ilk olarak onun belirli standartlara sahip olmasıyla değerlendirilir. Çağdaş Azerbaycan yazı dili dünyanın gelişmiş dillerinden biri olarak mükemmel, sabit kurallara sahiptir. Bu kurallar belli bir tarihsel evrimin ürünüdür. Dilin içyapısını onun ses içeriği (fonetiği), söz varlığı (sözlük içeriği) ve grameri düzenler. Edebi dilin kuralları da bunlara uygundur. Azerbaycan edibi dili normları tüm bu seviyeleri kapsar: fonetik normlar, sözcük normları, gramer normları, imla normları, orfoepi normları vb.

Telaffuz ve imla normları dilin fonetik ve gramer (morfolojik) normlarının temelinde oluşur. Sözün edebi dildeki telaffuz seçeneğine telaffuz normu denir. Bu normlar ilgili telaffuz sözlüklerine yansır. Bu normlardan, özellikle dilin leksik birimlerinden yerinde, makamında isabetli kullanıldığında kültürel konuşma yeteneğine ulaşmak mümkündür.¹ Edebi telaffuz kendi bilim alanına göre geniş bir kavramdır. Uygulamalı dilbilimdeki edebi telaffuza ek olarak, ortoepik telaffuz terimi de kullanılmaktadır. Azerbaycan konuşma dilinde doğru telaffuz kurallarının belirlenmesinde A. Demirçizade, M. Şiraliyev, A. Afandizade, A. Gurbanov, N. Abdullayev tarafından yapılan çalışmalar önemli rol oynamıştır.²

¹ Nadir Abdullayev, *Nitq mədəniyyətinin əsasları*, Dərs vəsaiti, Bakı: Elm-təhsil nəşriyyatı, 2013, 120.

² Əbdüləzəl Dəmirçizadə, *Azərbaycan dili orfoepiyasının əsasları*, Bakı: API nəşriyyatı, 1969, 40; Abdullayev, *Nitq mədəniyyətinin əsasları*, 120; Məmmədağa Şirəliyev, *Azərbaycan dili orfoepiyasının əsasları*, Bakı: Azərneşr, 1970; Əbdüləzəl Dəmirçizadə, *Müasir Azərbaycan dili*, Bakı: Maarif nəşriyyatı, 1984; Afad Qurbanov, *Müasir Azərbaycan ədəbi dili*, Bakı: Nurlan nəşriyyatı, 2003; Nurettin Demir - Emine Yılmaz, *Türkçe Ses Bilgisi*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web-Ofset Tesisi, 2011, 41.

Azerbaycan Sinema Dilinde Orfoepi

Sinema dilinin kural olarak, doğru telaffuz normları denetiminde olması, onun sınavından geçmesi doğaldır. Çünkü doğru telaffuz yazı dilinin sözlü kolunu genel normlara dayanarak oluşturan, başka bir deyişle, dilin fonetik sistemi ile ilgili olup herhangi bir sesin belirli fonetik ortamda - kelimenin başında, orta-sında, sonunda, gramer biçimleri, söz kombinasyonlarında telaffuz özelliklerini düzenleyen kurallar sistemidir. Standardizasyonun yanı sıra, doğru telaffuzun tarz yönüne, onun pratikte, özellikle, sinemada kendini gösteren telaffuz ve diksyon tarzlarına dikkat edilmesi de büyük önem taşımaktadır. Bu sırada vurgu sorunu, özellikle dikkat çekiyor. Bilindiği gibi, herhangi bir sözün telaffuzunda - bu söz ister dilin kendi ana sözü, gerekse yabancı kelime olsun, fark etmez - hece vurgusunun yerinin net belirlenmesi kültürlü konuşmanın, aslında edebi telaffuzun temel şartlarından biridir. En basit şekilde sözün içerdiği hecelerden birinin daha yüksek tonla denilmesi gibi anlaşılan vurgu da, her şeyden önce, konuşma sesleri gibi kelimelerin anlamca ayrt edilmesine hizmet ediyor. Parçalarüstü öğelerin iletişime farklı katkıları vardır. Aynı sözcüğü farklı biçimlerde söylemek suretiyle anlam nüansları elde edilebilmektedir. Örnek olarak yapma- eylemi, karşıdakinin yapmakta olduğu bir şeyi yapmaması gerektiğini belirten kesin bir emir, beklenmedik bir durum karşısındaki şaşkınlık, daha önce yapılmaması söylenen bir konuda ısrar edilmesinden duyulan bıkkınlık gibi çeşitli duygusal ifadeleri dile getirecek biçimde söylenebilir. Yine ben sözcüğü meydan okuma, “Buna bana nasıl söylersin?” anlamında suçlama, şaşkınlık, umursamazlık gibi anlamlara gelecek biçimde söylenebilir. Bu örneklerin gösterdiği üzere parçalarüstü öğeler, iletişim açısından çok önemlidir. Ama bu ifadelerin hiçbirisinde diğer sesbirimlerden ayrılacak bir öge yoktur.

Dil incelemelerinde, parçalanabilen öğelerden ayrı düşünülemeyen vurgu, ezgi, durak, ulama, ton, uzunluk gibi konuşma dilinin vazgeçilmez öğelerini göstermek için prosodi, parçalarüstü sesbirimler gibi terimler kullanılmaktadır. Parçalanabilen sesbirimleri bürümüş durumda olan, onlardan ayrı düşünülemeyen ses özelliklerinin tamamını göstermek için bürün terimi de kullanılmaktadır. Bürün, konuşma dilinin sinyal sisteminin ayrılmaz bir parçasıdır. Yabancı dil öğretiminde dilin en zor öğrenilen alanlarından biridir.³

³ Demir - Yılmaz, *Türkçe Ses Bilgisi*, 41.

Genel olarak, yazı dilimizin doğru telaffuz normları açısından yabancı kelimelerin telaffuzunda film oyuncularının duyarlı ve dikkatli olmaları gerekir. Bilindiği gibi, günümüzün serbest piyasa ekonomisi koşullarında, bağımsızlığımızın ürünü gibi başka dünya halkları ile sosyal ekonomik, kültürel ve manevi ilişkilerin sonucunda dilimize yeni kelimeler girmiştir. Bu kelimeler genellikle ilk kez televizyonda telaffuz ediliyor ve ayrıca film sanatçıların diline de aktarılır. Bu nedenle başka kelimelerin yazı dilimizin doğru telaffuz normlarına uygun telaffuzu, daha doğrusu, bu kelimelerin telaffuza uyarlanması işi doğrudan televizyon gazetecileri gibi film oyuncularına da aittir. Bu nedenle oyuncuların bu anlamda, özellikle çevik olmaları, bu kelimelerin, ifade ve birleşmelerin en uygun telaffuz seçeneğinin bulunmasında aktif olmaları gerekmektedir. Mesele şu ki, bu kelimelerin çoğunun bizim Azerbaycan Dilinin Açıklamalı Sözlüğü`de⁴ anlamı ve telaffuzu olmadığı için, bu yüzden belki de filmin yazarları bu bağlamda dilbilimci görevini üstlenmelidirler. Genellikle, televizyon gazetecileri, organizatörler, sunucular, sinema oyuncularını, yani konuşanlar için tek, evrensel normlar belirlemek zor olduğu gibi, edebi telaffuz için de tek evrensel normlar belirlemek zordur. Böyle bir sıkıntı, her şeyden önce, sözlü konuşmanın konusundan, öznel-psikolojik başlangıçtan da kaynaklanmaktadır. Fakat bununla birlikte, dilbilimde uzun yılların yoğun çalışmasının sonucunda telaffuz araçları gibi ünlü ve ünsüz sesler için genel, düzenleyici durumlar belirlenmiştir ki, bu kurallara dikkat etmek sinema oyuncularını için de bir görev olması gerekmektedir.

Azerbaycan Sinema Dilinde Karşılaşılan Yanlış Telaffuz Biçimleri

Onların bazısını burada göstermeye ihtiyaç vardır. Örneğin, belli ki, dilimizin doğru telaffuz normlarına rağmen belirli zamanlarda ünlü sesler mutlaka telaffuz edilmelidir:

(a) Dilimizin ünlü uyumunu ihlal eden sözlerde; eğer herhangi bir kelimenin içeriğinde ince ve kalın ünlüler eş zamanlı kullanılırsa, gerekli olan ince ünlüden önce gelen kalın ünlünün mutlaka uzun telaffuz edilmesi gerekmektedir – *ailə, katib, tacir, qatil, şagird, zalım, alim, kamil* vb. sözlerde olduğu gibi; Örneğin:

“*Hərbi həkim:*

⁴ *Azərbaycan Dilinin İzahlı Lüğəti*, Dörd Cildə, Bakı: Şərq-Qərb, 2006.

- *Hə mənə iki dəfə güllə atıb, döş qəfəsi, qabırğaları sınıq-sınıqdır. Sənəsi taxta döşəmə kimi cırıldıdır. Ailəlidir. Qatil xeyli uşağımızı yaralayıb. Onların bəzilərinin yaşamağı möcüzədir.*⁵

*“Müəllim, siz necə fikirləşirsiniz, onu buraxarlarmı? Şagirdlər də narahatdırlar. Deyirlər ki, katibdən də çox şey asılıdır.”*⁶

*“Ə, ordan məhkəmənin katibi üçün bir stəkan su gətirin. Mömin adamdır, heç olmasa hörmət edin.”*⁷

“Sürəyyanın birdən-birə gözləri doldu, ancaq sifəti işıqlı, ümidli idi. Elə bil ki, kamil bir insanı xatırladırdı.”

*“... Ay zalım, heç elə şey olar? Mən axı neynirəm özgə əri. Olanım bir ürəyimdi, onu da vermişəm sənə.”*⁸

*“Yeniyetmə vaxtlarımdan Rus kəndində keşişin qoyunlarını otarırdım. Allah dinə gətirsin, alim kimi adam idi, pis baxmırdı mənə. Hələ savad da öyrədirdi mənə.”*⁹

b) yazıda kendisindən sonra kesme işareti konulan tüm ünlüer sözün hangi yerinde kullanılmasına baxmaksızın, uzun telaffuz edilmelidir. Örneklər: mö'təbər, şö'bə, şe'r, e'timad, tə'nə, mə'dən vb.

*“Mərdimazanın evi yıxılsın. Düşdüm çöllərə. Şöbədə işləyən Yesaul Yaşko ilə sözüümüz çəp gəldi, vurdum atdan saldı, amma mötəbər adam idi, neyləyim? Məni tutdular. Qaçdım. Çoxlu da tənə etdilər.”*¹⁰

“- Düzün de, Seyfəddin, sən o Bayaz xalanın canı! Məni sevirsən?!

*- Sevirəm! Hələ etimad göstərsən, şeir də deyərəm.”*¹¹

*“Kəşfiyyatçılarımız onu düşmən tərəfdən meşənin ətəyindəki mədənin içindən tapıblar. Üzü, əlləri, ayaqları, bədəni yanıb. Bilmirəm işgəncə veriblər ona, ya minaya düşüb...”*¹²

Sinema dilinde sesler uzun telaffuz edildiği gibi, onlar belli fonetik ortamda kısa da telaffuz edilirler. Bu konuda A. Ahundov yazıyor: “Ünlüerinin kısalması, kapalı ünlüerinin

⁵ “Ümid” tammetrajlı bədii film. “Azərbaycanfilm” kinostudiyası, 1995.

⁶ “Girov” tammetrajlı bədii film, “Azərbaycanfilm” kinostudiyası, 2003.

⁷ “Dolu” tammetrajlı bədii film, “Azərbaycanfilm” kinostudiyası, 2012.

⁸ “Sağınçı” tammetrajlı bədii film, “Azərbaycanfilm” kinostudiyası, 1978.

⁹ “Od arasında vahə” tammetrajlı bədii film. “Azərbaycanfilm” kinostudiyası, 1977.

¹⁰ “Od arasında vahə” tammetrajlı bədii film. “Azərbaycanfilm” kinostudiyası, 1977.

¹¹ “Sağınçı” tammetrajlı bədii film, “Azərbaycanfilm” kinostudiyası, 1978.

¹² “Ümid” tammetrajlı bədii film, “Azərbaycanfilm” kinostudiyası, 1995.

telaffuzu sırasında ve bir kural olarak vurgulu heceden önce gelen hecelerde kendini belirtmektedir. Örneğin, iki heceli kelimelerde birinci vurgusuz, üç heceli kelimelerde ikinci vurgusuz, dört heceli sözlerde üçüncü vurgusuz, beş heceli sözlerde dördüncü vurgusuz vb. Hecelerde kapalı ünlüler kısalır: *sinif, sinfin, sinfimiz, sinfimizin, gümüş, gümüşüm, gümüşümüz, bulud, buludun, buludumuz, buludumuzun* vb.”¹³

Sinema dilinin doğru telaffuz açısından çok önemli fonetik olaylarından biri de *kapalılıştırma*dır. Sözlü konuşmayla kendi meslek becerisini ortaya koyan film oyuncularımız bu fonetik olaya edebi telaffuz sırasında özel hassasiyet göstermelidirler. Azerbaycan dili orfoepiyasının esasları kitabında bu konuya şöyle değiniliyor: “Sesli harfle biten kelimeye sesli harfle başlayan ek eklendiğinde, genel fonetik kurala göre ilave edilen bağlama ünsüzü önceki hece aşağıdaki biçimde telaffuz edilir: çok heceli sözlerle bitişirici - y- den önceki hecede olan açık ünlü kendi karşılığı olan kapalı ünlü biçiminde (özellikle serbest üslupta) telaffuz edilir.”¹⁴

a-ı; *ana-y-a – anıya, alma- y-a – almıya, qayna-yır – qaynıyır* vb.

ə-i; *nənə-y-ə – nənıyə, tələbə-y-ə – tələbiyə, dişlə-y-i-r – dişliyir* vb.

Not edelim ki, iki heceli kelimelerin birinci hecesinde yuvarlak ünlü olunca, bitişirici y- den önce gelen hecenin düz açık ünlüsünü birinci hecedeki yuvarlak ünlüye uygun kapalı ünlü ses aralığında da telaffuz edilebilir:

o-a-u; *doğra-y-ır – doğru-y-ur, oğrayan – oğruyan* vb.

u-a-u; *buğda-y-a – buğduya, tulla-y-ar – tulluyar* vb.

ö-ə-ü; *söylə-y-ir – söyliyür, ölkə-y-ə – ölküyə* vb.

ü-ə-ü; *küçə-y-ə – küçüyə, küpə-y-ə – küpüyə* vb.

Kapalılık, dikkate almak gerekir ki, dilin doğal fonetik olayıdır. Ağız boşluğundaki açıklık-kapalılık, dilin ağız içinde yayvan olarak bulunması veya kabarak hava yolunu daraltmasıyla ilgilidir. Geniş ünlülerde dil her seferinde, dar karşılığına göre ağız içinde daha yayvan biçimde bulunur.¹⁵ Sinema oyuncusunun konuşmasında doğallığa, tatlı konuşmaya, ezgiselliğe ulaşmak açısından onun bu olaya uyması zorunlu bir taleptir. Sinema dilinde ünlü seslerin telaffuzunda olduğu gibi, ünsüz seslerin de telaffuzunda bazı

¹³ Ağamusa Axundov, *Dil və mədəniyyət*, Bakı: Yazıçı, 1992, 19.

¹⁴ Dəmirçizadə, *Azərbaycan dili orfoepiyasının əsasları*, 40.

¹⁵ Demir- Yılmaz, *Türkçe Ses Bilgisi*, 24.

genel - ortak durumlar mevcuttur. Bu sırada sertleşme, nazallaşma, diftonglaşma ve yumuşama-düzleşme halleri ayrıca belirtilmelidir.

Sinema dilinde ünsüzlerin tonsuzlaşması, genellikle, dilimizdeki sözlerin başında ve sonunda daha çok görülür. Fakat böyle tonsuzlaşmanı, elbette ki, ünsüzlerdeki tonsuzlaşmanın büsbütün kaybolması gibi anlamak olmaz. Onlar, genellikle, yarı titreşimli ve yarı titreşimsiz sessiz harfler olarak hareket ediyorlar ki, bu da telaffuzda belli bir aşama olayı olarak kendini göstermektedir. Genel olarak, gözlem ve deneyimlere dayanarak, diyebiliriz ki, dilimizdeki mevcut ünsüz sesler oluşum yerlerinden ve oluşum yöntemlerinden bağımsız olarak, söz başında ve söz sonunda sertleşmeye (titreşimsizleşmeye) eğilimlidir.

A. Ahundov şöyle yazıyor: "Azerbaycan dilinde yumuşak (titreşimli) ünsüzlerin sertleşmesi (titreşimsizleşmesi) derecesi ve karakteri tüm fonetik durumlarda aynı değildir. Şöyle ki, söz başında kullanan yumuşak (titreşimli) sessiz harfler, bir kural olarak, gezi fazında sertleşir ve sertleşme o kadar da büyük olmuyor. Söz sonunda ise sessiz harfler, bir kural olarak, rekursiya (ses düşümü) aşamasında sertleşir ve bu sertleşme nispeten fazla oluyor. Ayrıca yumuşak sessiz harflerin kelime sonunda sertleşme derecesi onun birkaç heceli sözde kullanımı ile ilgilidir. Tek heceli kelimelerde yumuşak sessiz harfler yaklaşık yüzde 60 oranla sertleşir, iki heceli kelimelerde bu 80-90 nispete ulaşıyor. Daha fazla heceli kelimelerin sonunda ise dilimizin yumuşak sessizleri, neredeyse tamamen sert sessiz harfler gibi kullanılmaktadır." ¹⁶

Sessiz harfler sisteminde sinema oyuncusunun sözel konuşma deneyinde pratiğinde göz önünde bulundurması gereken olaylardan biri de diftonklaşmadır. Bu olay ilginç bir fonetik evrede gerçekleşir, şöyle ki, ö ve o ünlülerinden sonra gelen v ünsüzü kendi semantik kalitesini kaybederek ünlüleşir. Bir başka deyişle, v ünsüzünün ünlüleşmesi sonucunda diftong oluşmuş olur. Bu diftonglar şunlardır: *öü, ou*.

1) Sözüün içeriğinde (v) sesinden önce (o), sonra (u) gelirse, (ovu) birleşmesi (ou) çalarlığında diftong halinde telaffuz yapılmalıdır, *ouç (ovuc), ouşdurmaq (ovuşdurmaq), qoun (qovun), qouşma (qovuşma), qourma (qovurma), sourmaq (sovurmaq), çouş (çovuş)..*

2) Sözüün içeriğinde (v)'den önce (o), sonra herhangi bir ünsüz gelirse (ov) birleşmesi sıradan (o) ile kısa (u) ve ani (v) birleşiminden oluşan (ou-v) diftong çalarlığında

¹⁶ Axundov, *Dil və mədəniyyət*, 25.

telaffuz edilmelidir: *ou(v)xalamaq (ovxalamaq), dou(v)şan (dovşan), çou(v)qun (çovqun), sou(v)qat (sovqat), nou(v)ruz (novruz)*...

3) Söz ortasında (v) sesinden önce (ö), sonra ise sert sessiz harfle başlayan hece gelirse, (öv) birleşmesi (öü) diftong çalarlığında telaffuz edilmesi gerekir. *Köü(v)şək (kövşək), cöü(v)hər (cövhər), Röü(v)şən (Rövşən), köü(v)sər (kövsər), bənöü(v)şə (bənövşə), möü(v)süm (mövsüm)*...

4) Söz ortasında (v) sesinden önce (ö), sonra ise titreşimli sessiz harfle başlayan hece gelirse, (öv) birleşimi bir bütün sıradan (ö) ile kısa (ü) ve ani (v) birleşiminden oluşan diftong çalarlığında ifade edilmelidir: *nöü(v)bə (növbə), nöü(v)raq (növraq), löü(v)bər (lövbər), köü(v)rək (kövrək), röü(v)nəq (rövnəq), töü(v)bə (tövbə)*...

B.Halilov belirtiyor ki, Azerbaycan orfoepik normunda kısa ünlü ses yoktur. Fakat konuşma dilinde bu ünlünün kullanımına rastlıyoruz. Mesela, *bacısı - bacı.sı, əmisi - əmi.si, bibisi - bibi.si* vb. Bununla birlikte, kısa ünlüler, orfoepik ve ortografik olsun, bu vakaların hiçbirinde anlam değişiklikleri oluşturmazlar.¹⁷

Sinema dilinde sonoraşmanı da sessiz harfler için genelleyici fonetik olaylardan kabul edilebilir. Bu fonetik olgunun özü ile ilgili A. Ahundov yazıyor: "... Telaffuz zamanı etkin konuşma üyelerinden olan ses telleri kendi uyumsuz hareketlerini değiştirip, uyumlu bir biçimde titriyor ve bu fizyolojik değişim gürültünün seda (ton) ile değişimi gibi akustik etki yaratır."¹⁸ Dilimizin v, j, y, c sessiz harfleri belli bir telaffuz aşamasında sonoraşmaya eğilimlidir. Bu olayı bir anlamda bu sessiz harflerin ünlülere yaklaşım girişimi olarak da anlayabiliriz. Mesela: aç- "açmak": ac "aç" < aç

Sinema dilinde ünsüzlerin telaffuzunda gözlemlenen inceleşme-kalınlaşma olayını da dikkate almak gerekir. Örneğin, belli ki, dilimizin ünlü uyumu ünlü seslerin uyuşması ile birlikte, sesli ve sessiz seslerin de uyumunu da gerekli kılıyor, ince ünlülerle bir sırada kullanılan sessiz harfler - ince, kalın ünlülerle bir sırada kullanılan sessiz harfler ise kalın oluyor: *o-dun-çu-luq, ə-kin-çi-lik* vb. Bu kanun dilimizin özünden doğan olay olduğu için ona uymak herkes gibi, sinema oyuncuların da görevi olmalıdır. Bununla birlikte, pratikte bazen tamamen zıt bir durumla karşı karşıya kalıyoruz: Dilimizin ünlü uyumu gerektiriyor ki *rol, Delon* sözlerindeki r ve l ünsüzleri arka sıra o ünlüsü ile bir sırada geldikleri için

¹⁷ Buludxan Xəlilov, *Müasir Azərbaycan dili Fonetika*, İkinci nəşr, Bakı: Bakı çap evi, 2013, 74.

¹⁸ Axundov, *Dil və mədəniyyət*, 24.

kalın telaffuz edilsin. Fakat sanatçılarımız birçok durumda Rus telaffuzunu taklit ederek aynı sesleri ince telaffuz ediyorlar. Böylece telaffuz hatası yaparlar. Konuşma sırasında orfoepik normların ihlali durumunda dinleyici ana konudan uzaklaşabiliyor. Genellikle biz konuşanı dinlerken, onun telaffuzunun ses cihetine bir o kadar da dikkat etmiyoruz, genelde anlama dikkat ederiz. Fakat konuşan kişi tek telaffuz kurallarını ihlal ettiğinde, dinleyici sözün dış yönü, yani ses cihetine de dikkat etmek zorunda kalacaktır. Bunun sonucunda ise onun dikkati dağımık olacaktır.¹⁹

¹⁹ Akif Bayramov- Ziyəddin Məhərrəmov, Mustafa İsgəndərzadə, *Azərbaycan dili və nitq mədəniyyəti*, Bakı, Ulu nəşriyyat, 2015, 53.

Sonuç

Sonuçta sinema diline özgü olan, onun mahiyetini yansıtan bu fonetik olayların sinema oyuncularını tarafından dikkate alınmaması konuşmanın akıcılığını ve netliğini bozmuş olur. İnsanlar, alışkın oldukları telaffuzdan farklı olan konuşmayı algılamakta zorlanırlar. Konuşmacının, ne söylendiğinin anlamına bakmak yerine, nasıl söylediğini analiz etmeye başlarlar. Orfoepik norm ihlali ekran konuşmasında daha çok görülür. Sinemadaki doğru telaffuz normu, kelimenin ve ifadenin doğru biçimde telaffuz edilmesini düzenler. Milyonların tribünü sayılan televizyonda, sinemada konuşma kusurları kabul edilmezdir.

Kaynaklar

ABDULLAYEV N. *Nitq mədəniyyətinin əsasları*, Dərs vəsaiti, Bakı: Elm-təhsil nəşriyyatı, 2013.

AXUNDOV A., *Dil və mədəniyyət*, Bakı: Yazıçı, 1992.

Azərbaycan Dilinin İzahlı Lüğəti, Dörd Cildə, Bakı: Şərq-Qərb nəşriyyatı, 2006.

BAYRAMOV A., MƏHƏRRƏMOV Z., İSGƏNDƏRZADƏ M., *Azərbaycan dili və nitq mədəniyyəti*, Bakı: Ulu nəşriyyat, 2015.

DEMİR N., YILMAZ E., *Türkçe Ses Bilgisi, Anadolu Üniversitesi*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web-Ofset Tesisi, 2011.

DƏMİRÇİZADƏ Ə., *Azərbaycan dili orfoepiyasının əsasları*, Bakı, Maarif nəşriyyatı, 1969.

DƏMİRÇİZADƏ Ə., *Müasir Azərbaycan dili*, Bakı: Maarif nəşriyyatı, 1984.

QURBANOV A. *Müasir Azərbaycan ədəbi dili*, Bakı: Nurlan nəşriyyatı, 2003.

ŞİRƏLİYƏV M., *Azərbaycan dili orfoepiyasının əsasları*, Bakı: Azərənəşr, 1970

XƏLİLOV B., *Müasir Azərbaycan dili Fonetika*, ikinci nəşr, Bakı çap evi, 2013.

Filmler

1. “Ümid” tammetrajlı bədii film. Azərbaycanfilm” kinostudiyası, 1995.
2. “Girov” tammetrajlı bədii film. Azərbaycanfilm” kinostudiyası, 2003.
3. “Dolu” tammetrajlı bədii film. Azərbaycanfilm” kinostudiyası, 2012.
4. “Sağınçı” tammetrajlı bədii film. Azərbaycanfilm” kinostudiyası, 1978.
5. “Od arasında vahə” tammetrajlı bədii film. Azərbaycanfilm” kinostudiyası, 1977.